

Jim Wallis

*Evangelisch criticus van
president Donald Trump*

Anne Kooi en Herman Noordegraaf

 Parthenon

INHOUD

Voorwoord	7
1. Jim Wallis, <i>evangelisch criticus van president Donald Trump</i>	9
1.1 Inleiding	9
1.2 Wallis, evangelicals en Trump	10
1.3 Christenen, Wallis en Bonhoeffer	12
1.4 Verbreding	15
1.5 Wie en wat is <i>evangelical</i> ?	16
2. De aard van Wallis' kritiek op Trump	19
2.1 Inleiding	19
2.2 Geloofsbelijdenis	19
2.3 Bijbels commentaar	24
2.4 Burgerlijke ongehoorzaamheid	26
3. Wallis' biografie en de basis van zijn kritiek	28
3.1 Inleiding	28
3.2 Essentiële elementen in de biografie van Jim Wallis	28
3.3 Waardering van en kritiek op Wallis	36
3.4 Conclusies	39
4. Wallis' theologie en de basis van zijn kritiek	41
4.1 Inleiding	41
4.2 Racisme als oerzonde	42
4.3 De onaanzienlijksten van mijn broeders en zusters	45
4.4 Wereld en schepping	51

4.5 <i>The common good</i>	56
4.6 Verzet tegen het <i>atonement-only gospel</i>	67
4.7 Het koninkrijk van God	71
4.8 Evocatie	73
4.9 Conclusies	79
5. Gewicht	81
Bijlage: de geloofsbelijdenis <i>Reclaiming Jesus</i> , maart 2018	83
Over de auteurs	92
Literatuur	93
Noten	96

Voorwoord

Op de ochtend van 9 november 2016 werd de wereld wakker in een geheel onvoorspelde en verontrustende nieuwe politieke werkelijkheid. Tegen de verwachtingen in had Donald Trump de Amerikaanse presidentsverkiezingen gewonnen. Inmiddels zijn we ruim twee jaar verder, en de loop van de recente geschiedenis heeft de bezorgdheid van velen, wereldwijd, niet weggenomen. Integendeel. [7]

Bij de analyse van hoe dit kon gebeuren worden groepen kiezers onderzocht die deels verwacht, deels onverwacht, voor de republikeinse kandidaat hebben gestemd. Een van die groepen zijn de evangelische christen in Amerika. Hun stemgedrag straalt af op christenen in het algemeen. Maar een van de evangelische stemmen die van begin af aan uitdrukkelijk gewaarschuwd en geprotesteerd heeft tegen dit presidentschap, is die van Jim Wallis.

Wij vinden het belangrijk om dit tegengeluid te laten horen. Vandaar dat wij, zelf niet behorend tot de evangelische stroming, deze publicatie verzorgd hebben. Het eerste concept van de tekst is van Anne Kooi afkomstig. Zij heeft zich al langer in het leven en werk van Wallis verdiept. In het kader van een studiereis bezocht zij in juli 2013 de Sojourners in Washington en interviewde Wallis aldaar. Herman Noordegraaf, die al een aantal jaren met haar meedenkt en -leest, heeft het concept verder mee helpen ontwikkelen.

De directe aanleiding voor deze publicatie was het verschijnen in maart 2018 van de geloofsbelijdenis *'Reclaiming Jesus'*, uitgebracht door evangelicale voorgangers. Daarin wordt hun verzet tegen de huidige politiek-morele werkelijkheid in Amerika krachtig onder woorden gebracht. Zonder de

inbreng van Wallis was deze ondenkbaar. We hebben deze geloofsbelijdenis als bijlage opgenomen.

Tegelijkertijd hopen we met deze publicatie tendensen op het spoor te komen die de directe actualiteit overstijgen. *Close reading* van het verhaal van Jim Wallis maakt bewegingen en verschuivingen zichtbaar in en rond de verschillende stromingen van Amerikaanse *evangelicals*, die als machtsfactoren de politieke toekomst mede zullen bepalen. In haar recent gepubliceerde boek *The evangelicals'* analyseert Frances FitzGerald, (*Pulizer Price* [8] winnares) deze tendensen; wij maakten dankbaar gebruik van haar standaardwerk.

We hebben veel citaten uit eerder gepubliceerde boeken van Jim Wallis opgenomen in deze tekst. Het leek ons goed om hem zelf veel aan het woord te laten. We willen tegelijkertijd benadrukken dat deze tekst slechts een eerste kennismaking met het werk van Wallis kan zijn. In dit korte bestek is het niet mogelijk om een volledige verwerking te geven van de publicaties die hij heeft geschreven. Voor zover er thema's uit zijn werk worden aangesneden is dat in het kader van de vraagstelling die wij in de inleiding van het eerste hoofdstukje formuleren. Als wij daarbij onvolledig blijven of te kort schieten is dat op het conto van de auteurs te schrijven.

Anne Kooi en Herman Noordegraaf
Brussel, Schiedam, december 2018

1. Jim Wallis, *evangelisch criticus van president Donald Trump*

1.1 *Inleiding*

Jim Wallis (1948) is een Amerikaans evangelisch theoloog en de voorman van de Sojourners: een beweging van evangelische gelovigen die in de 70-er jaren van de vorige eeuw door hemzelf is opgericht. Deze beweging profileert zich in de Verenigde Staten aan de linker kant van het politieke spectrum. De naam Sojourners verwijst naar Hebreëën 11:13 waarin over gelovigen gesproken wordt als 'vreemdelingen, bijwoners, gasten of pelgrims'. De belangrijkste thema's zijn: op grond van de Bijbel opkomen voor armen en mensen in een kwetsbare positie zoals illegale immigranten, bestrijding van racisme, kritiek leveren op het economisch functioneren van de samenleving op micro- en macroniveau, pleiten voor vredesinspanningen in de internationale politiek, en aandacht vragen voor klimaatverandering. Het kantoor van de Sojourners is in Washington D.C. gevestigd, omdat de organisatie lobbywerk verricht onder de nationale politieke vertegenwoordigers in het Huis van Afgevaardigden en de Senaat, die beide in het Capitool samenkomen als het Congres van de Verenigde Staten van Amerika. [9]

Jim Wallis profileert zich als een van de belangrijkste christelijke critici van Donald Trump. Tegen de achtergrond van de mondiale commotie die Trump teweeg brengt willen wij hier onderzoeken: a) hoe Wallis met zijn organisatie de politiek van deze Amerikaanse president kritiseert, b) hoe Wallis met zijn interpretatie van het evangelie een antwoord zoekt op en in de huidige politieke werkelijkheid in de VS en c) hoe stevig zijn visie verankerd is in zijn eerdere werk. In verband met dat laatste doel kijken we ook naar de biografie van Wallis.

1.2 Wallis, evangelicals en Trump

Het presidentschap van Donald Trump wordt algemeen gezien als gedragen door 'de' evangelische christenen in Amerika. De schatting is dat ongeveer 80% van de evangelische christenen op Trump heeft gestemd. Er is echter wel sprake van een generatie-effect in de aanhang van Trump. Het zijn vooral de oudere evangelische christenen die op hem hebben gestemd. Frances FitzGerald geeft in de epiloog van haar boek '*The Evangelicals*' een analyse van het stemgedrag van Amerikaanse *evangelicals* bij Trumps verkiezingswinst in 2016:

[10]

FitzGerald: 'From 2007 to 2014, according to a Public Religion Research Institute (PRRI) analysis, the numbers of white evangelicals nationwide had slipped from 22 percent to 18 percent. The same analysis showed that while nearly 30 percent of senior Americans (age sixty-five and above) were evangelicals, only 10 percent of millennials were. Even in the five southern states the number of evangelicals had declined in six years, ranging from 5 percent in Louisiana to 11 percent in Kentucky. Evangelicals had an outsize presence in such states, because of the high turnout of older evangelicals in elections, and the decline would not be noticed for a while because Hispanics, the religious unaffiliated, and the young were less likely to vote, but would eventually.'¹

De conclusie mag daarmee ook zijn dat zeker niet alle *evangelicals* Trump steunen. Jim Wallis en de Sojourners hebben zich van het begin af aan consequent scherp tegen zijn kandidatuur uitgesproken. Wallis staat middenin het brede discussieveld van de Amerikaanse samenleving, waar tegelijkertijd velen met verbijstering gadeslagen hebben hoe de steun aan Trump onder evangelische christenen manifest werd. Wallis heeft binnen het veld van evangelische groepen en bewegingen in Amerika zijn positie dan ook direct duidelijk gemaakt. Na de conventie van de *Republican Party* in juli 2016 waarin Trump als presidentskandidaat gekozen werd, was Wallis een van de initiatiefnemers van een verklaring die door ongeveer 100 evange-

lische leiders werd opgesteld en door ruim 23.000 mensen werd ondertekend: ‘A Declaration by American Evangelicals Concerning Donald Trump.’² Een statement daaruit is:

Declaration: ‘We believe the candidacy of Donald J. Trump has given voice to a movement that affirms racist elements in white culture — both explicit and implicit. Regardless of his recent retraction, Mr. Trump has spread racist “birther”³ falsehoods for five years trying to delegitimize and humiliate our first African-American president, characterizing him as “the other” and not a real American citizen. He uses fear to demonize and degrade immigrants, foreigners, and people from different racial, ethnic, and religious backgrounds. He launched his presidential campaign by demonizing Mexicans, immigrants, and Muslims, and has repeatedly spoken against migrants and refugees coming to this country—those whom Jesus calls “the stranger” in Matthew 25, where he says that how we treat them is how we treat him. Trump has steadily refused to clearly and aggressively confront extremist voices and movements of white supremacy, some of whom now call him their “champion,” and has therefore helped to take the dangerous fringes of white nationalism in America to the mainstream of politics.

[11]

Mr. Trump has fuelled white American nationalism with xenophobic appeals and religious intolerance at the expense of gospel values, democratic principles, and important international relationships.⁴

Toen na de verkiezing van Trump tot president duidelijk werd welk groot percentage van de *evangelicals* voor hem had gestemd, reageerde Wallis met grote teleurstelling en bezorgdheid: ‘White evangelicals have been exposed as hypocrites for sacrificing their morals at the altar of power.’⁵ Deze verkiezingsuitslag betekent voor Wallis overigens ook dat er meer helderheid geboden is in de terminologie. In de media werd er over *evangelicals* gesproken terwijl er alleen blanke *evangelicals* bedoeld werden. Zwarte *evangelicals*

worden vaak voor het gemak vergeten, terwijl zij ongeveer 30% van de *evangelicals* uitmaken. Tegelijkertijd betekent deze uitslag ook dat er helderheid moet komen in de terminologie die de *evangelicals* zelf hanteren: wat betekent het evangelie nog als deze gelovigen massaal stemmen op een kandidaat die zich met een *'shocking lack of morality'* gedraagt en ideeën heeft over de samenleving die een christelijke ethiek minacht?

[12] Wallis: 'It will be up to a new, multiracial generation of evangelicals to chart a new course for their part of the Body of Christ as we look to the future. And indeed, that new and multiethnic generation will actually redefine the 'word "evangelical" and its meaning in the public square.'⁶

1.3 Christenen, Wallis en Bonhoeffer

De genoemde *Declaration by American Evangelicals Concerning Donald Trump* stond niet op zichzelf; er waren meerdere groepen christenen die kritische geluiden lieten horen. Zo was er later, rond de inauguratie van Trump op 20 januari 2017, onder de vele verklaringen die werden verspreid, een bijzondere. In het *'Statement issued by the Board of Directors of the International Bonhoeffer Society'* van 3 februari 2017 staat onder andere:

Statement: 'The United States has undergone an unusually contentious, bitter, and ugly election that has brought us to an equally contentious, bitter, and ugly beginning of the presidency of Donald J. Trump. While it is impossible to predict what lies ahead, we are gravely concerned by the rise in hateful rhetoric and violence, the deep divisions and distrust in our country, and the weakening in respectful public discourse. Some of the institutions that have traditionally protected our freedoms are under threat. In particular, this election has made the most vulnerable members of our society, including people of color, members of the LGBTQ communities, Muslims, immigrants, refugees, the poor, and the marginally employed and the unemployed, feel even more vulnerable and disempowered.'

The German theologian and martyr Dietrich Bonhoeffer is quoted often in such times, for he spoke eloquently to such issues. His entire theological and political journey was shaped by his conviction that the church is only truly church when it lives for all God's children in the world, and that Christians fulfil their faith as Christians only when we live for others.⁷

Jim Wallis blijkt daarmee zeker niet de enige christelijke theoloog te zijn die rond de inauguratie van Trump intensief met Dietrich Bonhoeffer bezig was. Maar Wallis was dat al wel een lange tijd, en ook het omgekeerde is waar: zijn vroegere betrokkenheid op het theologisch erfgoed van Bonhoeffer bewijst in deze nieuwe tijd blijvend te zijn.

[13]

Het maandblad *Sojourners magazin* publiceert in februari 2018 een themanummer onder de expliciete titel: *'Is This a Bonhoeffer Moment?'* De ondertitel luidt: *'Most German Christians were complicit with Hitler's regime. Others resisted. Lessons for the American Church.'*⁸ Het hoofdartikel van dat blad stelt de vraag naar de noodzaak om een *status confessiones*⁹ uit te roepen. Wallis sluit met zijn pleidooi voor een geloofsbelijdenis aan bij de inzet van Bonhoeffer die al in april 1933 de vraag naar de *status confessionis* stelde wat betreft de opstelling van de kerk ten opzichte van de marginalisering en uitsluiting van Joden. Het zich al dan niet daartegen verzetten was volgens hem een kwestie, waarbij de integriteit van kerk en geloof op het spel stond.

Het nummer van *Sojourners magazin* vermeldt tevens in een kader: *'Violence is not the answer. That's not even the right question.'* Een ander kader vermeldt: *'The veneer of ethics and moral behaviour in the public square can be surprisingly thin.'*¹⁰ In het redactioneel¹¹ herinnert Jim Wallis zelf aan de Barmer Thesen¹². Hij ziet tussen de *Bekennende Kirche* van toen en de positie van veel evangelische christenen in het huidige Amerika de volgende analogie: *'Uncritical devotion to Trump by some conservative Christians calls to mind the complicit church in 1930s Germany.'*¹³ Hij licht toe: *'Perhaps the most blatant recent example of a "state church" mentality in rela-*

tion to Donald Trump was a tweet by Franklin Graham. “Never in my lifetime,” the son of Billy Graham tweeted, “have we had a @POTUS willing to take such a strong outspoken stand for the Christian faith like @realDonaldTrump. We need to get behind him with our prayers.” Wallis benadrukt nog eens: ‘such an uncritical, unprophetic, and ungodly devotion to such a deeply ethically compromised president does call to mind the complicit church in 1930’s Germany.’¹⁴ Dat er in de Amerikaanse politieke werkelijkheid een Bonhoeffer-moment aangebroken is onderbouwt Wallis met de volgende vier thema’s: 1) het begrip waarheid als een centraal christelijke waarde staat onder grote druk, 2) er zijn diepgaande raciale vooroordelen ten opzichte van etnische groepen (Mexicanen), of religieuze minderheden (moslims), die het lichaam van Christus zo verdelen dat de pijn van het zwarte deel door het witte deel niet gevoeld wordt,¹⁵ 3) de leiderschapsstijl van president Trump is strijdig met christelijke ethiek, en 4) de *America first* ideologie is theologisch gezien een ketterij.¹⁶

Wallis noemt Dietrich Bonhoeffer als een van de theologen die hem tijdens zijn studie theologie al diepgaand beïnvloed heeft.¹⁷ Wanneer hij in 2008 een boek publiceert over de betekenis van geloof in de postreligieuze Amerikaanse samenleving haalt hij dan ook het voorbeeld van Bonhoeffer aan:

Wallis: ‘German theologian Dietrich Bonhoeffer was executed by Hitler’s Third Reich for resisting its power and trying to protect its victims. The choice between power and the weak was crucial to what he preached. “Christianity stands and falls with its revolutionary protest against violence, arbitrariness, and pride of power and with its plea for the weak,” Bonhoeffer wrote. “Christians are doing too little to make these points clear rather than too much. Christendom adjust itself far too easily to the worship of power. Christians should give more offence, shock the world far more, than they are doing now. Christians should take a stronger stand in favour of the weak rather than considering first the possible right of the strong.”¹⁸

1.4 *Verbreiding*

Jim Wallis en de Sojourners zijn niet de enige evangelische christenen die Trump openlijk kritiseren vanuit een principiële christelijke ethiek. Een voorbeeld uit de evangelische hoek is Russell Moore, directeur van de Commissie voor Ethiek en Godsdienstvrijheid (ERLC) van de Southern Baptist Convention. Moore komt tot een vergelijkbare kritiek, al is zijn toonzetting en argumentatie anders dan die van Wallis.

Op Wikipedia is over Moore te lezen¹⁹: ‘Writing in the National Review²⁰ January 2016, Moore wrote that a Trump presidency would endanger the goals of the Manhattan Declaration²¹; criticized Trump’s involvement in the casino industry and past support for abortion rights; and argued that “Trump’s vitriolic — and often racist and sexist — language about immigrants, women, the disabled, and others ought to concern anyone who believes that all persons, not just the ‘winners’ of the moment, are created in God’s image.”’ Trump tweette op 9 mei 2016: ‘Russell Moore is truly a terrible representative of Evangelicals and all of the good they stand for. A nasty guy with no heart!’²² Moore heeft zich desondanks op meer momenten en in verschillende media kritisch uitgelaten over het gedrag van de president. Ook heeft hij kritiek geuit op de evangelische pastores Paula White en Wayne Jackson die Trump zegenden tijdens zijn inaugurele rede.²³ Moore: ‘The people that Trump has so far identified as his evangelical outreach are mostly prosperity gospel types, which are considered by mainstream evangelicals to be heretics.’²⁴ Moore wordt dan vanuit zijn achterban gekritiseerd²⁵. Een jaar later neemt Moore stelling tegen het de suggestie van Trump dat moslims niet dezelfde godsdienstvrijheid zouden verdienen als christenen. De Sojourners nemen zijn kritiek over en publiceren over Moore en zijn standpunten op hun website.²⁶

[15]

Wallis en de Sojourners zoeken doorgaans verbreding van hun kritiek op Trump onder gelijkgestemde christenen. Er zijn altijd meerdere religieuze leiders betrokken bij hun acties, of zij nemen deel aan acties die door anderen in gang gezet zijn. Er zijn altijd meerdere auteurs die een positie heb-

ben bij zusterorganisaties, die meewerken aan het tijdschrift *Sojourners magazin*.

1.5 *Wie en wat is evangelical?*

[16] Een vraag die nu noodzakelijk beantwoord moet worden is welke groepen of welke deelgroepen tot het Amerikaanse evangelische christendom behoren en hoe zij te karakteriseren zijn. In haar recente boek *'The Evangelicals – the struggle to shape America'* geeft Frances FitzGerald aan dat er geen eensluidende definitie is, en dat er in de loop van de laatste drie eeuwen een verschuiving is geweest in de soort groepen die met het woord *evangelical* aangeduid worden. Toch zijn er in de Amerikaanse context een paar elementen die *evangelicals* doorgaans onderscheiden van andere christelijke groepen. FitzGerald geeft de beschrijving weer van die elementen van George Marsden, zonder ze als maatstaf over te nemen: 'Evangelicalism today includes any Christians traditional enough to affirm the basic beliefs of the old nineteenth-century evangelical consensus: the Reformation doctrine of the final authority of the Bible, the real historic character of God's saving work recorded in Scripture, salvation to eternal life based on the redemptive work of Christ, the importance of evangelism and missions, and the importance of a spiritually transformed life.'²⁷ FitzGerald zelf stelt:

'While the word could be claimed by all Christians, evangelical became the common name for the revivals that swept the English speaking world in the late eighteenth and early nineteenth centuries. In America the series of revivals, known as the First and the Second Great Awakenings, with their emphasis on simple Bible preaching and immediate conversion, touched virtually all Protestant denominations. For most of the nineteenth century almost all Protestants would have called themselves evangelicals in the sense that they believed they had been born again in Christ and had a duty to evangelize, or spread the good news of the Gospels in America and around.'²⁸

Tegenwoordig vormen evangelische christenen van alle verschillende achtergronden (behorend tot een meerderheid of een minderheid) samen ongeveer een kwart van de Amerikaanse bevolking. Een simplificatie als dat al die evangelische christenen fundamentalistisch of conservatief zouden zijn doet de werkelijkheid geen recht; de verschijningsvormen en overtuigingen zijn zeer uiteenlopend. FitzGerald schaaft de hedendaagse *evangelicals* niet onder een algemene noemer, maar zij heeft in haar boek wel een focus op witte²⁹ evangelische christenen in de VS en ze geeft vervolgens een duiding van de concrete groepen die zij in haar onderzoek betreft: “Today white evangelicals are a very diverse group that includes, among others, Southern Baptists, Mennonites, Holiness groups, Pentecostals, Dutch Reformed groups, and a number who belong to nondenominational churches. Many have little in common except for the essentials of their faith.”³⁰

[17]

FitzGerald geeft aan dat er ook onder de zwarte bevolking *evangelicals* zijn. Maar zij hebben een zo’n specifieke en eigen geschiedenis, dat die een zelfstandige beschrijving zou rechtvaardigen.³¹

In het artikel ‘How Evangelicals Became White’ in het *Sojourners* magazin³² wordt door auteur Kelly Brown Douglas³³ overigens een impliciet verband aangewezen tussen het ontstaan van de *white Anglo-Saxon evangelicals* en het racisme van het slavernijverleden dat ten grondslag ligt aan de wording van de Amerikaanse samenleving. Dat de zwarte *evangelicals* een eigen identiteit en een specifieke geschiedenis hebben is niets anders dan het gevolg van dit slavernijverleden. Juist door dit begin is de norm in de evangelische wereld in het door blanken gekoloniseerde America uitdrukkelijk ‘wit’ geweest, en gegrondvest in de overtuiging dat zij *God’s uniquely “chosen” people* waren. “Their mission was an Anglo-Saxon mission as much as it was a Christian mission. Converting “foreigners” was for them a way to protect the Anglo-Saxon identity of America.”³⁴ En met *foreigners* worden dan de niet-witte bevolkingsgroepen bedoeld, waaronder de tot slaaf gemaakte mensen. Brown Douglas ziet een direct verband met het latere optreden van Trump:

'Donald Trump's vision to make America Great Again is a 21st-century effort to carry forth the legacy of the Anglo-Saxon myth and the culture of whiteness that protects that myth.'³⁵

[18] Jim Wallis komt in de beschrijving in het genoemde boek van FitzGerald een aantal keer aan de orde, en dan wordt duidelijk dat hij wel een geheel andere opinie representeert dan die van de gemiddelde *evangelical* rond de thema's die over het algemeen gezien worden als typisch evangelisch. Dat hij aan de linkerkant staat van het politieke spectrum rond sociaal-ethische thema's, en dat hij uitgesproken kritisch is over de grote rechterflank van het volksdeel waartoe hij behoort, is al aangeduid en zal hieronder verder worden toegelicht. Ten aanzien van thema's rond de persoonlijke ethiek, zoals abortus, euthanasie en het homohuwelijk heeft hij een ontwikkeling doorgemaakt die steeds meer in de richting van liberale standpunten gaat. Het voert te ver om daar in dit kader verder op in te gaan.